

Özellikle İstanbul'un Eyüp, Kâğıthane, Sâdâbâd, At Meydanı, Vefa, Tophane, Üsküdar gibi gözde mesire ve seyrangâhları bahar ve yaz aylarında insana bayram üstüne bayram (ıyd ber ıyd) ettirecek vasıflara sahip eşsiz bayram yerleri olarak özenle tanımlanmışlardır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin dahi ıydiyyesinde yer verdiği bu seyrangâhları Nedîm, "Binip sad izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâra / Güzeller At Meydanı'nda alır şimdi meydânı // Husûsâ Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Tophâne / Birer takrîb ile elbette cezbeyler cûvânânı // Firâz-ı Üsküdâr'ın bu'du vardır gerçi ammâ kim / Yine inkâr olunmaz hak bu kim onun da seyrânı // Yâ Sa'dâbâd-ı dil-cûnun efendim sorma hiç vasfın / Kulun bir vechile ta'bîre kâdir olmazam anı" beyitleriyle edebiyata mal etmiştir. Vehbî bir şiirinde, "Bahâr-ı ıyd tev'em geldi bu devr-i gül ü müldür / Dönüp peymâneler gül gibi açsın tab'-ı rindânı" beytiyle bahar-bayram uyumunu dile getirirken Hayretî de bir ıydiyyesini bütünüyle bu beraberlik üzerine kurmuştur. Çocukların sevinçleri ise bayramlık elbiseler, el öpme bahşışleri, bayram yerleri, salıncıklar, dönme dolaplar, hokkabazlar, atlıkarıncalar, at ve araba safaları, karagöz ve orta oyunu seyirleriyle ıydiyyelere yansıtılmıştır. Sâbit'in, "Sefid câme-i ıydiyye giydi pîr ü cûvan / Cihan tarikat-ı Bayramiyyân'a oldu mürîd" beyti bayramla halkın giyinip kuşanma, süslenme ve bayram âdâbına göre hareket etmesi arasındaki ilgiyi, genç ihtiyar bütün halkın Bayramiyye tarikatına mürid olması şeklinde dile getiren tevriyeli bir ifadedir.

Kurban bayramı vesilesiyle yazılmış ıydiyyelerde, yukarıdaki unsurların yanı sıra bütün nüktelerin kurban merkezli olduğu görülmektedir. Hayâlî Bey, "Sanmaniz gülgün şafak oldu ufuktan âşikâr / İyd için çarh-ı felek sevrini kurbân eyledi" derken bayram sabahı gökyüzünü kaplayan kızzılığın feleğin kestiği kurbanın kanından kaynaklandığını teşhis ve hüsn-i ta'îl yaparak anlatmaktadır. Nevî'nin Damad İbrâhîm Paşa için yazdığı ıydiyyedeki, "Sana kurbân olan sürsün safâ-yı kebs-i İsmâil / Cenâbın Merve'si erbâb-ı hâcâta medâr olsun" beyti de bu kurban nüktelerinin tipik bir örneğidir. Ayrıca yine onun III. Murad için yazdığı bir ıydiyyede, kurban bayramı günlerinin aynı zamanda hac günleri olmasından hareketle birçok defa Kâbe, kible, Safâ, Arafat gibi yerler zikredilmiş ve buralarda Hz. İbrâhîm – İsmâil kıssası geçtiği için telmihe dayalı bir

anlatım takip edilmiştir ki bu duruma başka şairlerin ıydiyyelerinde de rastlanmaktadır. Hayâlî Bey'in, "Kâbe-veş mes-tûr olan dilberler oldu âşikâr / Nûr görmüş hâcî-veş uşşâkı nâlân eyledi" beyti de bu nükte üzerine kurulmuştur.

Bayramlarda herkesin kendi durumuna göre bir hediye (ıydâne) verme âdeti divan edebiyatına, kurban bayramında âşıkların canlarını sevdiklerine kurban etmesi şeklinde yansımıştır. Fuzûlî'nin, "Yıldı bir kurban keserler halk-ı âlem ıyd için / Dembe-dem sâat-be-sâat ben senin kurbânı-nım" ve Fehîm-i Kadîm'in, "İyd-ı adhâdır ki dil cânânına can gösterir / Her kişi bu demde kassâbına kurban gösterir" beyitleri bu yansımanın iki örneğidir. Çocukların alınlarına kurban kanı sürülmesi yine Fehîm'in beyitlerinde şu şekilde yerini bulmuştur: "Sûrh-pûş olmuş serâpâ kana girmiş dilberim / Gayri tıflân gerçi ancak cephede kan gösterir". Bayramlarda kadın ve kızların ellerine kına yakılması âdetinin şiirdeki örneklerini de Necâtî Bey'in, "Mâder-i dehr yine tıfl-ı mehin parmağını / Rûz-ı ıyd erdi deyü eyledi hın-nâ ile âl" ve, "Şafak-ı mâhi gören şöyle sanır kim zen-i dehr / Pâyına yaktı kına sâkına taktı halhal" beyitlerinde bulmak mümkündür. Bayramlarda çocukların alınlarına kan sürülmesi, kadın ve kızların ellerine kına konulmasıyla onların bu sevinç günlerinde kına gibi geleneksel ve dinen câiz bir unsurla süslandıklarını gösterdiği gibi, özellikle erkek çocukların gerektiğinde canlarını bir bayram coşkusuyla vatanları için kurban etmeye hazır kınalı kuzular, koçlar oldukları şeklindeki eski bir an'aneye gönderme de yapılmış olur.

İydiyyelerin medih kısmında çok defa giriş bölümündekinden daha fazla sayıda beyte yer verilmiş ve bunlarda övülen kişinin şahsî hasletleriyle bayramlar ve bayramlarda yaşananlar arasında teşbihli, telmihli, mecaz ve kinayeli, hüsn-i ta'îlî ifadelerle sanat gösterileri yapılarak çeşitli ilişkiler kurulmuştur. Ancak yine de girizgâh beyitleri bu bakımdan daha dikkat çekicidir. Tâcîzâde Câfer Çelebi'nin, "Giydi rengin câme şî'rimden benim kim bir nazar / Kendisin arz ede şâha şâhid-i ra'nâ-yı ıyd // Hüsrev-i kişver-küşâ-yı ahd Sultan Bâyezid / Kim cemâli nûrudur subh-ı cihân-ârâ-yı ıyd" beyitleri bu anlayışın örneğidir.

İydiyyelerin son bölümünde ise dua ile ilgili beyitler yer alır. Sabah vaktinde duaların kabul olunacağı inanışından hare-

ket eden Nevî'nin ıydiyyesindeki şu beyitler buna örnektir: "Nev'iyâ eyle duâ vakt-i sabâh-ı ıyddir / Çün olur derler duâ makbûl-i hazret subh-dem // Hak Teâlâ rûze vü ıydin mübârek eylesin / Bu duâ-yı devlete kılın icâbet subh-dem".

İydiyyelerde yer alan bütün özellikler, divan şiirinin çeşitli örneklerinde ve çok defa beyitlerde zengin bir malzeme olarak kullanılmıştır. Böylece bayram konusu sadece ıydiyyelere has bir malzeme olmaktan çıkarak edebiyatın bütününe yayılmıştır. Ayrıca Nâbî'nin "Târih Berây-ı İyd-i Şerîf" başlıklı tarih kıtası bayram konusunda yazılmış bilinen tek örnek olarak zikredilmeye değer (*Divan*, s. 309).

BİBLİYOGRAFYA :

- Ahmed Paşa, *Divan* (haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara 1992, s. 36; Necâtî Bey, *Divan* (haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara 1963, s. 64; Hayretî, *Divan* (haz. Mehmet Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri), İstanbul 1981, s. 39-42; Hayâlî, *Divan* (haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara 1992, s. 47, 53; Nevî, *Divan* (haz. Metin Akkuş), Ankara 1993, s. 72-76; Nevî, *Divan* (haz. Mertol Tulum – M. Ali Tanyeri), İstanbul 1977, s. 9-11, 47, 103, 110, 126, 144; Fehîm-i Kadîm *Divanı* (haz. Tahir Üzgör), Ankara 1991, s. 158; Nâbî, *Divan* (haz. Meserret Dirioz), İstanbul 1994, s. 129, 309; Sâbit, *Divan* (haz. Turgut Karacan), Sivas 1991, s. 253; Levend, *Divan Edebiyatı* (İstanbul 1943), İstanbul 1984, s. 272-274; a.m.f., *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara 1962, s. 64-68; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 112-113, 229-230; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divân*, İstanbul 1983, s. 93-96; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 474-476; M. Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divânı'nın Tahlili*, Ankara 1990, s. 79; Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (nşr. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 266-267; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlili)*, İstanbul 1996, s. 190-191; Pakalın, II, 107-108; "Bayram", *TDEA*, I, 362-363; "İydiye", a.e., V, 38-39.



MUSTAFA UZUN

İZTİBÂ'

(الإِضْبَاعُ)

İhramlı iken sağ omuzun açık bırakılması anlamında bir fıkıh terimi.

Sözlükte "bir şeyi koltuğunun altına sokmak" anlamına gelen ıztibâ', fıkıhta "hac ve umre esnasında ihram elbisesinin üst kısmı olan ridânın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak, böylece sağ omuz ve kolu açık bırakmak" mânasında kullanılır. Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre ardından sa'y yapılacak bütün tavafalarda ıztibâ' sünnet-

tir (*Müşned*, I, 305-306; Dârimî, "Menâsik", 28; İbn Mâce, "Menâsik", 30; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 49-50; Tirmizî, "Hac", 36). Bunlar umre tavafi, haccın sa'yinin öne alınmaması halinde ziyaret tavafi ve ardından haccın sa'yi yapılacaksa kudûm tavafidir. Hanbelî mezhebinde yalnızca kudûm tavafindan sonra yapılması sünnet olan ıztıbâ' Mâlikîler'de ne sünnet ne de müstehaptır. İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in bu uygulamasının esasında tavafta yürüme ve hareket kolaylığı sağlamaya yönelik olduğunu belirtirler (Şevkânî, V, 44).

Tavaftan sonra ıztıbâa devam etmenin ve tavafin iki rek'at namazını eda ederken ıztıbâ' halini sürdürmenin dinî bir

hükmü yoktur. Hatta güneş yakmasına mâruz kalma tehlikesinin bulunması durumunda bunun mekruh olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Şâfiî mezhebinde sahih sayılan görüşe göre tavafta olduğu gibi sa'y esnasında da ıztıbâ' yapmak sünnettir. Çünkü sa'y de tavafa benzediğine göre onun hükmünü almalıdır. Tavafta sırasında yalnızca remel yapılan şavtlarda ıztıbâ' yapmanın sünnet olduğunu söyleyenler olmuşsa da Hz. Peygamber'in ıztıbâ' yaptığını bildiren hadis tavafin tamamına, yani bütün şavtlarına şâmil görüldüğünden bu görüşe itibar edilmemiştir. Öte yandan ihram elbisesi giymek erkeklere has olduğundan ıztıbâ' da onları ilgilendiren bir uygulamadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "zb'a" md.; *Müşned*, I, 305-306; IV, 224; Dârimî, "Menâsik", 28; İbn Mâce, "Menâsik", 30; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 49-50; Tirmizî, "Hac", 36; Gazzâlî, *el-Vecîz*, Kahire 1318, s. 72; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 385-386; Buhârî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, II, 477-478; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 222-225; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muh-târ*, II, 167; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, V, 44; "İztı-bâ", *Mu.F*, V, 109-110.



SALİM ÖĞÜT

IZTIRÂB

(bk. MUZTARİB).

IZTIRAR

(bk. ZARURET).